

Snežana VUKOTIĆ*

STARI ZANATI U SKADARSKOM BASENU

Sažetak: U formi multimedijalne prezentacije, predstavice se tema „Stari zanati u Skadarskom basenu”, koja je u posljednje vrijeme predmet našeg interesovanja, i koja svakako zaslužuje pažnju.

Stari zanati su od pamtivijeka dio svakog ljudskog naselja. Sjećaju nas ko smo, odakle potičemo, kakav je bio svijet koji nam je prethodio. Tamo gdje vlada život ljudi se danas bave određenim zanatima trudeći se da ih sačuvaju od zaborava. Najviše ima pletara, koji od vrbovog pruča prave ruketvorine koje izazivaju divljenje. Nezaobilazni su oni koji izrađuju drvene čunove, karakteristično prevozno sredstvo po Jezeru, koje zahvaljujući svom obliku i konstrukcijama odolijevaju uprkos tehničkom i industrijskom razvitku. Vrijedna pažnje je i ženska grnčarija tzv. crepuljarstvo, izrađivana bez kola.

Na osnovu iskustva i stručne procjene odabrana su ova tri zanata (pletarstvo, čunarstvo i crepuljarstvo) koja pokušavamo otrgnuti od nestajanja i zaborava, jer urbane generacije ne samo da ne znaju da naprave osnovne stvari iz naše prošlosti nego vrlo često ne znaju ni čemu ona služe (a zasigurno za koju godinu na ovim prostorima ništa neće biti kao prije).

Oživljavanje materijalnog nasljeđa u ovom slučaju tek jednog njegovog segmenta, starih zanata i zanimanja, svakako doprinosi potpunijoj zaštiti i upoznavanju nacionalne baštine u kojoj su, kao i u životu, materijalno i duhovno neodvojivi u neprekidnom prožimanju i međusobnom uslovljavanju.

Naša osnovna namjera je zaštita i promocija starih zanata i vještina (kao i onih koji ta znanja i vještine čuvaju i prenose) kroz afirmaciju i valorizaciju tradicije i kulture.

Takođe, i obrazovanjem i podizanjem svijesti javnosti – edukacijom o značaju čuvanja narodne kulture koja iz dana u dan nestaje, i njegovanjem ovog dijela etnografske baštine.

Ključne riječi: *tradicionalni zanati, stare vještine i znanja, pletarstvo, crepuljarstvo, čunarstvo, Skadarsko jezero*

Abstract: Multimedia presentation introduces the theme *Old crafts in the Skadar Lake basin*, which is currently in the center of well-deserved media attention.

From the earliest times old crafts are the integral part of any human habitat. They remind us of who we are, where are we coming from, and what life was like in the past. In the living communities today people cherish crafts preserving them from slipping in the distant memory. The most common craft is straw plaiting, using flexible willow strews and weaving them together into stunning handcrafts. Indispensable among old crafts is making wooden

---

* Snežana Vukotić, JU Nacionalni parkovi Crne Gore, Podgorica

canoe, transportation characteristic to the lake, which due to its specific shape and construction still successfully prevails amongst new technological developments in watercrafts. Also notable is type of female pottery called *crepuljarstvo*, a type of hand-thrown earthenware.

Based on the extensive experience, research and professional assessment, these three old crafts are being selected for preservation. Contemporary urban generations not only do not know how to produce common objects from our past, but they do not even know their purpose (and it is most certain that in near future this region will change even more).

Revitalization of material culture, in this case just a small segment of it, old crafts and trades, certainly leads to the more comprehensive preservation efforts and edification of national heritage in which, same as in life, material and spiritual sides are in unison and constant interaction.

Our primary goal is preservation and promotion of old crafts and trades (as well as people who are still practicing them) through affirmation and validation of tradition and culture, and also through education and increasing public awareness of the importance of safeguarding traditional culture that is rapidly disappearing, and by nourishing this segment of our ethnographical heritage.

Key words: *Traditional crafts, old trades and knowledges, straw plaiting, terale pottery called, wooden canoe, Skadar lake*

UVOD

Zaustavite li se u bilo kom dijelu Crne Gore, naći ćete se na samo nekoliko sati od prostranstva Skadarskog jezera i istoimenog Nacionalnog parka. Najveće je na Balkanu, površine 40.000 ha. Utonulo u raskošnu prirodnu ljepotu, najupečatljivije govori hronikom svog kulturno-istorijskog nasljeđa i očuvanom tradicijom.

Iza slike kao sa razglednice krije se mnogo više nego što se čini na prvi pogled. Snage koje su oblikovale ovaj jedinstveni predio, biljke, životinje, kamenita ostrva sa drevnim manastirima, crkvama i tvrđavama, daju mu prepoznatljivo obilježje prkosći vremenu i prostoru.

Vrijedan dio graditeljske baštine Jezera čine ruralna naselja, koja imaju svoje posebne socio-ekonomske, kulturne i etnografske odlike. Ona predstavljaju ambijentalne cjeline i dragocjena su zaostavština predaka. Letimičan pogled na prošlost kazuje nam koliko je Jezero duboko uklesano u predjele, ali i u svakodnevne ljudske živote. Stari zanati su od pamtivijeka dio svakog ljudskog naselja. Sjećaju nas ko smo, odakle potičemo, kakav je bio svijet koji nam je prethodio. Tamo gdje vlada život, ljudi se i danas bave određenim zanatima trudeći se da ih sačuvaju od zaborava. Najviše ima pletara, koji od vrbovog pruća prave rukotvorine koje izazivaju divljenje. Nezaobilazni su i oni koji izrađuju drvene čunove karakteristično prevozno sredstvo po Jezeru, koje zahvaljujući svom obliku i konstrukcijama odolijevaju uprkos tehničkom i industrijskom razvitku. Vrijedna pažnje je i ženska grnčarija, tzv. *crepuljarstvo* izrađivana bez kola.

PLETARSTVO

O tradiciji pletarstva, koja je ovdje bila prisutna u mnogim vidovima života i rada, danas možemo govoriti u tragovima. Inspiraciju su nalazili u kući, praveći ono

što im je nedostajalo od pokućstva, bilo da je to čerjan koji je stajao iznad ognjišta ili preda-presjeka, kotarina-krošnja (za krompir, kukuruz, grožđe...), sepet-litar (za nošenje ribe na obližnje pazare), ljesa, oplotaka, mreže za ribu (vrše, vršice, koševi.), korpe za različite potrepštine.

Ljepota i toplina prirodnih materijala koji se mogu naći posvuda neprolazni su, a za pletenje su pogodni pruće (ne)oguljeno, slama, rogoz. Vrbaci su od davnina rasli kraj jezera. Šta sve može da se isplete od savitljivih izdanaka vrbe znaju samo rijetki, preostali majstori ovog starog zanata. Među njima moramo pomenuti braću Vukotiče Janka i Pavla koji većinu vremena provode u rodnom ribarskom selu Dodošima i iz hobija se bave ovim lijepim zanatom, čiji iskusni rad ruku kada zapliću boce i demidžane nikog ne ostavljaju ravnodušnim. Malo ljudi zna koliko se truda uloži u jednu korpu npr. za pijacu.

Svake godine u jesen počinje berba (sječa) pruća i traje do marta (oko jezera i ranije već od početka avgusta), jer priprema materijala oduzima najviše vremena.

Neoguljeno pruće (sa korom) može da traje i duže od godinu dana, dok skuvano (kuva se 2 h) i oguljeno, zatim prirodno osušeno u „suvoti” može i do dvije decenije.

Da bi pruće bilo savitljivije (elastičnije), a samim tim i lakše za rad, prije pletenja, dan ranije se potapa u vodu. Plete se uglavnom ručno, a za pletenje obično se koristi vrba i rakita upravo zbog svoje savitljivosti i izdržljivosti.

Svim košarama zajednički je početak, zaobljeno dno i uzdignute bočne strane. Kostur osnove se uvijek pravi u obliku tzv. krsta (ukršteni debeli prutovi se po sredini razrežu i kroz taj otvor nanižu prutovi koji je obrazuju), dok se bočne strane prave savijanjem ostatka prutova (šibe), od dna prema gore.

Radi čvrstine u preoze kraćih prutova umeće se nekoliko dužih, dok se kratke rasporede na jednaku udaljenost. Na taj način se mogu dobiti kružni ili eliptični oblici. Samo oko krsta plete se tanjim prutovima i to zaplitanjem oko svakog osnovnog pruta. Dno je gotovo kada umetanjem novih prutova, njihovim zaplitanjem dođemo do kraja osnovnih dok se krug ne ispuni.

Za šire dno i bočne strane, sa strane se umeću novi prutovi, šiljeći ih pri dnu i umetanjem među već postojeće. Postigavši određenu visinu, obrezuje se višak sa strane, rukama ili uz pomoć tvrdog predmeta i savija ka gore. Sve ovo treba raditi sa pažnjom, jer suvo granje lako puca. U slučaju da se neki prut slomi, umjesto njega se umeće novi.

S vremena na vrijeme neophodno je vlažiti pruće radi elastičnosti. Na kraju dolaze „zavrhe” i ručke ako se uopšte žele staviti na korpu.

Oni koji ih koriste tvrde da u njima voće, povrće, grožđe i drugo, dugo zadržava svježinu i miris.

Lampe, lusteri, korpe i posude od pruća, danas uljepšavaju domove i traju u vremenu kao svjedoci narodne radinosti, dok su opletene flaše i demidžane i dalje u upotrebi.

Među rijetkim ljudima sa Jezera koji, pored ostalih vještina, odvoje vrijeme da opletu pokoju korpu je Pavle Ljuljić iz Goričana, zatim Rade Mirović iz Kurila, vrtni majstor ovog zanata, čije rukotvorine, pored onih koje se još uvijek koriste, krase privatne ugostiteljske objekte, dok su svoje pravo mjesto našle na postavci u Centru

za posjetioce na Vranjini. Tu je i Hasan Muratović iz Murića koji rado u pauzi između drugih radova oplete vršicu za svoju dušu.

Danas, osim ovih nekoliko pomenutih, niko ne plete, tako da se ovaj zanat polako gasi, kao što je to uostalom slučaj i sa ostalim starim zanatima.

CREPULJARSTVO

Stare vještine i zanati iz tradicionalne kulture našeg naroda sve više iščezavaju gubeći značaj promjenom načina života pred naletom tehnološkog i industrijskog razvitka. Iako se u pojedinim selima do Drugog svjetskog rata još mogla naći pokojna umješnija žena koja je od gline izrađivala crepulje „crijepnje” prvenstveno za sebe, ali i za prodaju, danas je to prava rijetkost. Žene su ove posude (različitih veličina) radile uz ostale domaće poslove (u proljeće i jesen), kada su imale manje drugih obaveza.

Crepulja je plića glinena posuda koja se prije upotrebe stavi na vatru da se dobro zagrije, a zatim skloni i u nju stavi tijesto za hljeb ili meso za pečenje. Poklapa se sačem, većim metalnim poklopcem oblika zvona sa ručkom po sredini. Sač se posipa žarom i pepelom, tako da je omogućeno pečenje sa obje strane, odozdo od usijane crepulje i odozgo od žara sa sača.

Ženska grnčarija, takozvano crepuljarstvo, izrađivana je bez kola od gline (koja u sebi sadrži dovoljno masnoće) i usitnjene zvarsti (kvarca). Smjesa u razmjeri 1 osmanik (5 kg) i ½ osmanika zvarsti i dobro izmiješa, prebaci na dasku i ručno oblikuje krug sa poliješem (uzdignutom ivicom) unaokolo obično dva prsta. Iznutra, po sredini i na krajevima napravi se krst sa rupicama.

Zemlja za crepulje nalazila se u Lješkopoljskom lugu, pored Matice kod Mareze, gornjem toku Sitnice i izpod Crvene stijene. Pored vode glina je pjeskovita i nije se mogla naći gotova na obali. Ona se morala kopati (krampom i lopatom, metar ili metar i po ispod humusa, gdje se izdvaja glina koje nije bilo mnogo, pa je u tom slučaju trebalo 10–20 puta više iskopati zemlje da bi se došlo do upotrebljive gline. Da bi se glina mogla pravilno iskoristiti, ostavljala se da prezimi (da je mraz i hladnoća usitne i od kamena odvoje), i da sačeka proljeće. U tome joj nesebično pomažu sinovi. Glina je stavljana na jedan veći komad platna i gnječi – gazi petama, sve dok se ne dobije jedna ujednačena masa nalik pasti, koja je mogla biti upotrebljiva. Komad gline otprilike pet kg (u zavisnosti od veličine crepulje), stavi se na dasku koja je na zemlji, okreće i oblikuje rukama uz povremeno kvašenje. Nekada se glina i po 5, 6 do 10 puta okretala, za koje vrijeme ona ispada i ponovo se vraća i okreće dok ne „ostane” i zadrži željeni oblik. Na dasku je ispod gline stavljala određenu količinu „čvrsti, stalaktite sjajne kristale od kamena, koji su donošeni iz kameneloma, iz Donje i Gornje Gorice pored Morače. Često se u ovu smjesu dodavala slama, suva trava. Na kraju su na crepulji „napiše”, naprave dva prsta kruga u koji se po sušenju sveže žica koja ima ulogu držača, da se crepulja ne bi raspala. Oblikovana crepulja ostavi se 3, 4 do 5 dana, a onda se iznosi na sunce gdje se suši (peče). Kada se osuši, stavlja se na vatru da pocrni i to se obično naloži nešto što brzo gori da što prije dobije crnu boju.

Danas se crepuljarstvom bavi jedino Senka Raičević iz Tomića Ubla u Zeti, koja uprkos godinama ostaje vjerna svojoj velikoj ljubavi ovom drevnom zanatu.

ČUNARSTVO

Idući obalom nailazimo i danas na drvene čunove koji su karakteristično sredstvo za plovidbu, vjekovnim iskustvom prilagođeni prilikama na Jezeru. Umješne drvodjelje Krajinjani, Širočani i Ceklinjani, izrađivali su ove čamce koristeći najbolje drvo dud (murvu), bor hrast, „koštanj” (kesten), od čijih su štica – dasaka pravili kolomate (djelove), koji određuju čvrstinu unutrašnjosti, dok je bilo (dno) obično bukovo. Na jezeru često duvaju snažni vjetrovi kojima stari čun najuspješnije odolijeva, zahvaljujući svom obliku i konstrukciji. Zbog toga je i danas na cijeni, a sve što je vezano za život ovog naroda počinje od njega. Da bismo shvatili koliki on zaista ima značaj za Pokrajvođane – stanovnike Jezera, pokazuje podatak da na pitanje da li su se pripremili za zimnicu, oni odgovaraju da su nabavili čun. On može da stigne gdje god zamisliš, svako ima svoj, i ljudi ih koriste ne samo za ribarenje već i za prevoz i transport različitih potrepiština (stoke, građe, sijena).

U borbi protiv zaborava tradicionalnih zanata koji iz dana u dan nestaju pred naletima modernog života, ne možemo a da ne govorimo o Janku Brnoviću, jednom od rijetkih koji naslijeđenom energijom slijedi korijene svojih predaka (četiri generacije čundžija su iz kuće Brnovića sa Žabljaka Crnojevića). U porodici Brnović ovaj drevni zanat je tradicija i prenosi se sa koljena na koljeno: prađed Stanko, ded Lazo, otac Blažo, neprevaziđen u svom umijeću, danas Janko, a sutra sin Marko, dva-desetogodišnjak koji pomaže svom ocu nastavljajući tradicionalna znanja i vještine.

Janko koristi isti alat koji je uvijek (i jedino) bio glavni i njegovim precima: testeru, šegu, sjekiru, blanju i teslicu. Njegovi čunovi su najbolja reklama za ovog skromnog pregaoca, jer kako kažu mještani, među ostalim lađama po jezeru raspoznaju one koje su njegovo djelo (stabilniji, odbijaju talase i lakši su za vožnju). On koristi drvo munike kojeg ima na Maganiku, Ponikvici i ispod Kučkih Korita, Prokletijama i na teško pristupačnim mjestima, tako da se teško nabavlja.

Vijek trajanja jednog čuna je 15–20 godina, ukoliko se pravilno održava. Obično se prave 5–7,5 m dužine, širine 1,10–1,70 m, 0,40–0,80 m dubine, nosivosti između 300 kg i 2 tone.

„Za izradu čuna ne postoji nikakav šablon, mustra, glavno je oko”. Od pripremljenog drveta (brižljivo odabranog), najprije se postavi dno-osnova, temelj za koji se koristi daska debljine 4 cm koja se prethodno zagrije vatrom da bi se dobila krivina čuna. Tranbok je trouglasti stub koji daje formu, oblik i jačinu čunu i stavlja se na početku – pramcu i na kraju krmu. Djelova – kolomata može biti 2–3 i više, a sjednici-pragovi su ukrućenje – drže strane koje se pocinčanim ekserima priključuju na „suvo”. Pokreće se uz pomoć dva vesla.

Uvođenjem motora kao pokretačke snage, veslo je i dalje ostalo obavezni dio čuna koji služi prilikom odlaska, pristajanja, dolaska i u drugim slučajevima. Nekada se pred samo porinuće između dasaka uvlačila specijalna vrsta mahovine koja se u

dodiru sa vodom postojano širila, pa čun besprekorno „zabrekne” ne propuštajući ni kap u korito. Naš vješti čundžija stavlja kuđelju zajedno sa specijalnom vrstom kita.

Freško ofarbani u zelenu boju poslije nekoliko godina provedenih na vodi dobija patinu koju joj nameću voda sunce i hladnoća.

U prošlosti jezerom su plovile različite vrste brodica od najjednostavnijih trupina, čamaca izdubljenih iz debla, do lađa (albaskih lundri), šuljica (frketa), i najzad čunova (sulova) pokretane uz pomoć vesla. Do sredine 70-ih godina plovili su čunovi sa dva zašiljena vrha (kljuna-špiruna). Sa pojavom motora (pente), oblik se prilagođava tako što zadnji „špirun” biva odsječen, ali time nije narušen izgled i ljepota ove brodice. Rijetki su zanati koji tako dugo traju kao čunarski, a zahvaljujući porodici Brnovića koji baštine čunarski zanat, ove lađe zajedno sa ribarom u njima i danas plove, i predstavljaju neodvojivi dio i simbol Skadarskog jezera.

Još jedan čunar Božidar Čelebić iz Žabljaka Crnojevića, iako samouk, koliko mu životna snaga dozvoljava, napravi pokoji čun tek da ne zaboravi. Nekadašnji trgovac koji je nabavljao čunove od Brnovića, jednom prilikom kada nije mogao na vrijeme isporučiti naručeni, morao je sam uložiti da ga napravi. Tako se i on upisao u maragune od čuna, a nama ostaje da uživamo fascinirani ljepotom njegovih skladnih formi koje se ogledaju u jezerskoj vodi prekrivenoj zelenom koprenom.

Oživljavanje materijalnog nasljeđa u ovom slučaju tek jednog njegovog segmenta, starih zanata i zanimanja, svakako doprinosi potpunijoj zaštiti i upoznavanju nacionalne baštine u kojoj su, kao i u životu, materijalno i duhovno neodvojivi u neprekidnom prožimanju i međusobnom uslovljavanju. Kroz zaštitu i promociju starih zanata i vještina (kao i onih koji ta znanja i vještine čuvaju i prenose) afirmiše se i valorizuje tradicija i kultura. Takođe i ostvaruje čvršća saradnja sa lokalnim stanovništvom i podiže svijest o bogatstvu i važnosti čuvanja i njegovanja ovog dijela etnografske baštine.

LITERATURA

- [1] Bajtal Esad, *Zanati vrijeme i ljudi*.
- [2] Vukmanović J., *Izrada crijepnja i pečenje hljeba u Crmnici*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, XII, 1937.
- [3] Muminović Ahmet, *Stari zanati*, Sarajevo, 2008.
- [4] Katalog, *Stari zanati u Srbiji*, Etnografski muzej u Beogradu, Beograd 2009.